

Oikeudenkäynnin tutkimuksen näköaloja*

Puheessani pohdin, millaiseen tutkimustraditioon väitöskirjani liittyy ja millaisena näen prosessioikeuden tutkimuksen tulevaisuuden. Ajan niukkuuden vuoksi keskityn vain riita-asian ja rikosasian oikeudenkäynteihin enkä esimerkiksi vaihtoehtoiseen riidanratkaisuun. Myöskään väitöskirjani sisällön yksityiskohtiin en syvenny.

Väitöskirjani siis sisältää lainopillisia sekä arvioivia ja oikeuspoliittisia osuuksia. Lainopillisissa jaksoissa kirja jatkaa periaatekeskustelua, joka suomalaisessa prosessioikeudessa on ollut vilkasta 1990-luvulta alkaen.¹ Tutkimukseni sovel-

* *Jaakko Markus*, OTT, tutkijatohtori, Lapin yliopisto. Kirjoitus perustuu vuoden väittelijän puheeseen Oikeuskulttuurin päivässä 10.11.2023.

taa arvo- ja tavoiteperiaatteita erityisessä kontekstissa. Lisäksi väitöskirja liittyy access to justice -tutkimusperinteeseen. Yksi keskeinen tehtävä on arvioida oikeussuojajärjestelmää vaateenhaltijoiden kannalta. Kansainvälisellä tasolla access to justice -tutkimusta on kehittänyt etenkin *Mauro Cappelletti*, ja Suomen prosessioikeudessa sitä ovat harjoittaneet esimerkiksi *Risto Koulu*, *Klaus Viitanen* ja *Kaijus Ervasti*. Tutkimussuuntauksen yksi vakioaihe on ollut kollektiivinen oikeussuoja. Sen avulla saadaan menettelyllisiä mittakaavaetuja ja voidaan siten madaltaa prosessikynnystä. Kollektiivisilla oikeussuojakeinoilla tarkoitetaan valikoimaa menettelyllisiä keinoja, joiden myötä yksi oikeudenkäynti on ratkaiseva useiden henkilöiden vaateille. Keinot voidaan jakaa edustuksellisiin (esimerkiksi ryhmäkanne) ja kumulatiivisiin eli kokoaviin keinoihin, joissa lukuisat vaateenhaltijat ovat asianosaisasemassa.

Mieltäisin sitten sitä, millaista oikeudenkäyntien tutkimuksen tulevaisuutta omakin väitöskirjani on pieneltä osaltaan rakentamassa. Lähtekäämme siitä, että Suomessa vallitsee oikeuden saatavuuden kriisi siviiliasioissa ja oikeuslaitoksen joutuisuuden kriisi molemmissa prosessilajeissa. On siis puututtava hitauteen, kalleuteen ja vaikeatajuisuuteen², menettelyn reiluidesta tinkimättä. Tähän tarvitaan paitsi hyviä käytäntöjä myös sääntelymuutoksia. Näiden tueksi on oltava sääntelyä arvioivaa ja kehittäväää tutkimusta, siis oikeuspoliittista tutkimusta.³

Nähdäkseni sama sabluuna ei sovi kaikenlaisille jutuille vaan kummassakin prosessilajissa tarvitaan eri menettelyraiteita. Esimerkiksi riita-asioissa tämä tarkoittaisi (summaarisen menettelyn lisäksi) pienriitamenettelyä, ison yksilöllisen jutun menettelyä ja toimivia kollektiivisia oikeussuojakeinoja. Rikosprosessissa tarvittavia raiteita ovat kirjallinen menettely, nykyistä laajempi syyteneuvottelu ja normaalimenettely. Menettelyraiteiden tarkemmassa suunnittelussa ja soveltamisessa riittää työskarkaa tutkimukselle – etenkin kun yhtälöön lisätään vaihtoehtoinen riidanratkaisu ja koko rikosprosessiketju.

Lisäksi näkisän, että tuleva prosessioikeuden tutkimus hyödyntää yhä enemmän empiiristä tutkimustietoa, kotimaista ja ulkomaista, samoin kuin oikeuden monitieteiden tuloksia. Lyhyesti voidaan puhua yhteiskunnallisesta oikeus-

1. Alullepanijana on syytä mainita Jaakko Jonkka, Syytekyynnys. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1991.

2. Kalleudesta ks. Laura Sarasoja – Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsitelyssä ratkaistuisa riita-asioissa 2019. Edilex 2020/36. Riidanratkaisun koetusta hitaudesta ja mutkikkaisuudesta ks. Yaira Obstbaum – Minni Teerikangas – Kaisla Saartenoja – Heini Litmanen, Arjen ongelmat, riidat ja ratkaisut: kyselytutkimus arjen ongelmista, joilla on oikeudellinen ulottuvuus. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 54/2023, s. 8.

3. Ks. samoin Risto Koulu, ”Se on vain prosessia” – prosessioikeuden tutkimuksen pitkä aalto: lainopista konfliktin hallintaan. COMI 2023, s. 37–39.

tutkimuksesta (socio-legal studies).⁴ Relevantteja monitieteitä ovat esimerkiksi oikeustaloustiede, oikeuspsykologia⁵ ja oikeusmuotoilu⁶.

2000-luvulla prosessioikeuden tutkimus on runsastunut ja monipuolistunut. Nähdäkseni mikään sen perinteisistä osa-alueista ei ole uhattuna. Joka tapauksessa odotan, että lähitulevaisuudessa prosessioikeuden tutkimus on yhä useammin sääntelyä kehittävää, empiiristä ja tieteidenvälistä – unohtamatta perinteisiä vahvuuksia, kuten käsitteellistä tarkkuutta.

Jaakko Markus

4. Käsitteestä ks. Kaijus Ervasti, Yhteiskunnallinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2022. Kiehtova esimerkki tieteidenvälisestä rikos- ja prosessioikeudesta on Johanna Niemi-Kiesiläinen, Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY 2004.

5. Oikeuspsykologista tietoa hyödynnetään luontevasti esimerkiksi tuoreessa tutkimuksessa Saila Tuomala, Tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistaminen tunnustamisoi-
keudenkäynnissä. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2023.

6. Ks. esim. Margaret Hagan, A Human-Centered Design Approach to Access to Justice: Generating New Prototypes and Hypotheses for Interventions to Make Courts User-Friendly. Indiana Journal of Law and Social Equality 6(2) 2018, s. 199–239.